

JARQO'TON MANZILGOHINING ILK DAVLATCHILIGIMIZ TARIXIDA TUTGAN O'RNI

To'rayeva Sadoqat

Termiz Davlat muzeyi qo'riqxonasi

Tarix bo'limi mudiri

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolamizda Jarqo'tonning O'zbekiston hududida ilk shahar sifatida o'rganilishi, shahar madaniyatining shakllanishi, Jarqo'ton ibodatxonasining ahamiyati, aholining diniy e'tiqod shakli, bu yerdan topilgan yozuvning va muhrlarning o'rganilishi, diniy boshqaruvning ahamiyati va davlat sifatida shakllanish jarayonlari kabi masalalar qiyosiy tahlil asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Bronza davri, sivilizatsiya, shahar, ark, saroy, shahriston, madaniyat, ibodatxona, diniy boshqaruv.

O'zbekiston davlatchiligi tarixini o'rganar ekanmiz, uning shakllanishi va rivojlanishida ilk shaharlarning o'ri yuqori ekanligiga guvoh bo'lamiz. Bunday shaharlarni o'rganishda Surxandaryo viloyati Sherobot tumanida joylashgan Jarqo'ton manzilgohini ilk shahar sifatida e'tirof etilishi diqqatga sazovardir. Chunki, Jarqo'ton yodgorligini qazish vaqtida shahar toifasiga oidligini tasdiqlovchi saroy qoldig'i, mafkuraviy markaz bo'lganligini bildiruvchi ibodatxona, shohlar saroyi joylashgan arkning mudofaa devorlari bilan o'rab olinganligi, jamoalarning ijtimoiy guruhlariga ajralganligini ko'rsatuvchi minglab qabrlar aholisining hunarmandchilikda, me'morchilikda erishgan yutuqlarini namoyon qiluvchi topilmalar topilgan. Mana shular asosida Jarqo'ton manzilgohini A. Asqarov va Sh. Shirinovlar ilk shahar toifasiga kiritishadi. O'rta Osiyoda ilk shaharlar paydo bo'lish shart-sharoitlari va o'ziga xos xususiyatlarini arxeologik ma'lumotlar asosida o'rganishda Jarqo'tonda ilk shaharga oid barcha xususiyatlar o'z tasdig'ini topganligini arxeologik va ilmiy manbalar to'la tasdiqlagani bilan ham ahamiyatlidir. Har bir davlatchilikning vujudga kelishida va yuksalishida uning bosh ildizi ilk shaharlarga borib taqaladi. Chunki, shaharlar davlatning ma'muriy, harbiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy markazlari sifatida mavjud bo'lgan. Shu jumladan, Jarqo'ton o'zbek davlatchiligining shakllanish va taraqqiy etishida ilk shahar vazifasini bajarib, diniy mafkura asosida boshqarilgan. Jarqo'ton nafaqat diniy markaz, balki jamiyatning boshqaruv markazi ham bo'lgan. Bu yerda ibodatxona qurilishigacha qandaydir boshqaruv markazi saroyga o'xshash inshoot bo'lib, bu inshoot avval jamiyatning boshqaruv markazi bo'lgan. Qadimgi shahar madaniyati zaminida o'zbek davlatchiligining asosiy omillari va poydevori yotadi.

Jarqo'ton qadimiy shahar xarobasi, mil.avv. 2-ming yillikning ikkinchi yarmiga oid bo'lib Sherobod tumani Sherobod daryo irmog'I Bo'stonsoy o'zanining chap sohilida joylashgan. Sopolli madaniyatiga mansub qabilalarning jez davri yodgorligi bo'lib Jarqo'ton aholisi sug'orma dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullangan. Jarqo'ton manzilgohida O'zbekiston FA Arxeologiya institutining A.Asqarov rahbarligidagi ekspeditsiyasi 1973-yilda qazish ishlari olib borgan. Qazishmalar jarayonida topilgan topilmalar va buyumlar asosida olimlarimiz tomonidan turli xulosalar berib borildi. Jarqo'ton manzilgohi maydoni 100 gani tashkil etib, mudofaa devori bilan o'ralgan markaziy qo'rg'on otashparastlar ibodatxonasi, qabriston uning mayd. 20 gani tashkil etadi, bir necha dahalardan iborat bo'lgan qadimiy shahardir..

Jarqo'ton manzilgohida markazlashgan mahobatli ibodatxona o'rganilgan. Ko'pchilik tadqiqotchilar mazkur inshoot ilk zardushtiylik ibodatxonasi deb baholagan. Jarqo'ton ibodatxonasi turli yillarda turli olimlar tomonidan o'rganilib kelingan. 1983-1987 yillar mobaynida A.A.Asqarov va T.Sh.Shirinov rahbarligidagi O'zR FA Arxeologiya institutining Sherobod otryadi tomonidan o'rganilgan. 1994-2003 yillar davomida esa, Sh.B.Shaydullaev va D.Xuff rahbarligidagi O'zbekiston-Germaniya arxeologik ekspeditsiyasi Jarqo'ton manzilgohida o'z tadqiqotlarini olib borgan. Jarqo'ton ibodatxonasi shaharning eng baland va markaz joyida qurilgan. Mudofaa devorlari 4.5 qalinlikda bo'lgan. Ichki qurilish usuli ilohiylikka xos bo'lgan va uch qismga bo'lingan. Birinchisi xo'jalik qismi bo'lgan. U yerda ibodat va koxinlar xizmati bilan bog'liq ishlar uchun ishlab chiqarish ishlari amalga oshirilgan. Masalan, ibodat uchun zarur buyumlar va mayitlar bilan ko'miladigan ashyolar shu qismda ishlab chiqarilgan. Ikkinchi qismi ibodatxona markazi bo'lgan. U yer xom g'ishtdan terilgan keng maydon bo'lib, unda "chohartak" markaziy otashkada o'rnatilgan. Uchinchi qismi ibodat amallari bajariladigan ilohiy joy bo'lgan. Unda otashkadalar, quduqlar, omborxonalar, kulxonalar joylashtirilgan. Topilmalar orasida bronzadan ishlangan pichoq dastasi bo'lib, uning gulmixlari termirdan yasalgan. Bu topilma Sopolli madaniyati aholisi termirni bilganligidan dalolat beradi. Katta patriarxal yashagan ko'p xonali uy qoldiqlari topilgan.

Tadqiqot natijalarida juda ko'p arxeologik topilmalar aniqlangan bo'lsada, ushbu ibodatxona qaysi dinni targ'ib qilib borishi haqida faqat taxminlar mavjud. Jarqo'ton ibodatxonasida zardushtiylik diniga oid topilmalar kulxonalar, muqaddas quduqlar, otashkadalar topilgan. Ibodatxonadan tashqarida Jarqo'ton qabristoni mavjud. Bu yerda yettita qabr topilgan. Bu qabrlarda ko'milgan odamlar suyaklari, ostanadon ko'rinishli silindronik kichik idishlar ham topilgan. Bular zardushtiylik dini nishonalari bo'lib hisoblanadi. Lekin shu yerning o'zida topilgan mayit yoqish joy qoldiqlari ham topilgan. Jarqo'ton yodgorligi o'zining tuzilishi bilan Dashtli, To'g'aloq XX1, Gonur yodgorliklariga o'xshab ketadi.

Xulosa o'rnida aytish joizki Jarqo'tonda ilk shaharga oid barcha xususiyatlar va alomatlar o'z aksini topganligini ilmiy tadqiqotlar to'la tasdiqlaydi. Jarqo'tondagi barcha shaharsozlik alomatlari juda yaxshi o'rganilgan. Lekin Jarqo'tondan topilgan odam byusti ya'ni portret janrida yasalgan odamning haykali loydan yasaliq quyoshda quritilgan ammo nima uchun kuydirilmaganligi hali yaxshi o'rganilmagan va bizni qiziqtirgan jihat hisoblanadi. Agar haykal olovda kuydirilganda edi balki, hozirgacha yaxshi saqlangan bo'lar edi. Jarqo'tondagi haykaltaroshlik namunalari, san'ati hali yaxshi o'rganilmagan va amaliy san'at namunalari ochib berilmagan. Jarqo'tondagi haykaltaroshlik san'atnamularini o'rganish va bu bo'yicha maxsus tadqiqotlar olib borish bugungi kun biz tadqiqotchilarning oldidagi muhim vazifa hisoblanadi. Shuningdek, Jarqo'ton ibodatxonasi qoshida o'quv-amaliy muzey tashkil etilisa maqsadga muvofiq ish bo'lar edi, ayniqsa muzey qoshida Jarqo'ton davriga oid moddiy eksponatlar o'rin olib arxeologik tadqiqot natijalari amalda moddiy madaniyat namunalari orqali ko'rsatib berilsa, bu bevosita tadqiqot doirasini kengaytirib amalda yaqindan ko'rib mahalliy va turistik qiziquvchilar doirasini kengaytirishga zamin yaratar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ЭшовБ. ЎртаОсиёнингқадимгишаҳарларитарихи. – Т.: Fan va texnologiya, 2008.
2. ШайдуллаевШ.Б. Ўзбекистон ҳудудида давлатчиликнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш босқичлари – Самарқанд., 2009.
3. Асқарова. Энгқадимийшаҳар. – Т.: Маънавият, 2001.
4. Асқарова. Ўзбекхалқинингкелибчиқиштарихи. – Т.: Ўзбекистон, 2019.
5. Шайдуллаев А., Боқиев А., Йўлдошева З. Окс цивилизацияси. – Т., 2015.

6. Кабиров Ж., Сагдуллаев А. Ўрта Осиё археологияси. – Т.: Ўқитувчи, 1990.
7. Erqulova Sh. Oltintepa-shaharmonand shahri tarixi. – Т., 2016. 8. Kai K. The metallurgy of the late bronze age Sapalli culture(southern Uzbekistan) and its implications for the thin question. – Т., 2007. 9. Kai K., Shaydullaev A. The sapalli culture seal corpus. – X., 2022.